

# برنام‌ح‌راوندجان‌و

## زیباشناسی ایماژ



در دیالکتیک پیوند هنرهای تجسمی و شعر

کلود عبید

ترجمه:

دکتر احمدرضا حیدریان شهری

استاد دانشگاه فردوسی مشهد

دکتر زهرا حقایقی

|                      |                                                                                                                                                               |                                                             |
|----------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| سرشناسه:             | عبيد، كلود                                                                                                                                                    | Obeid, Claude                                               |
| عنوان قراردادی:      | جماليه‌الصوره في جدليه‌العلاقه بين الفن التشكيلي والشعر. فارسي                                                                                                |                                                             |
| عنوان و نام پديدآور: | زيباشناسي ايماء در ديالكتيك پيوند هنرهای تجسمي و شعر/ كلود عبيد؛ ترجمه احمدرضا حيدريان‌شهری، زهرا حقايقی؛ ويراستار علمی حسن خلف؛ ويراستار ادبی زهره عدالتیان. |                                                             |
| مشخصات نشر:          | مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، انتشارات، ۱۴۰۴.                                                                                                                    |                                                             |
| مشخصات ظاهري:        | ۱۰+۱۶۴ ص.                                                                                                                                                     |                                                             |
| فروست:               | انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۹۴۹.                                                                                                                            |                                                             |
| شابک:                |                                                                                                                                                               | ISBN: 978-964-386-651-8                                     |
| وضعيت فهرست‌نویسی:   | فيا.                                                                                                                                                          |                                                             |
| يادداشت:             | کتابنامه: ص. [۱۶۱] - ۱۶۲. نمايه.                                                                                                                              |                                                             |
| موضوع:               | هنر در ادبيات<br>هنر -- شعر<br>صور خیال در ادبيات                                                                                                             | Art in literature<br>Art – Poetry<br>Imagery in literature* |
| شناسه افزوده:        | حيدريان شهری، احمدرضا، ۱۳۶۰ - مترجم                                                                                                                           |                                                             |
| شناسه افزوده:        | حقايقی، زهرا، ۱۳۶۱ - مترجم                                                                                                                                    |                                                             |
| شناسه افزوده:        | خلف، حسن، ۱۳۶۴ - ويراستار                                                                                                                                     |                                                             |
| شناسه افزوده:        | دانشگاه فردوسی مشهد، انتشارات.                                                                                                                                |                                                             |
| رده‌بندی کنگره:      | PN۶۸۲/۵۹                                                                                                                                                      |                                                             |
| رده‌بندی ديویی:      | ۸۰۹/۹۳۳۵۷                                                                                                                                                     |                                                             |
| شماره کتابشناسی ملی: | ۱۰۱۳۶۵۱۱                                                                                                                                                      |                                                             |

## زيباشناسي ايماء در ديالكتيك پيوند هنرهای تجسمي و شعر

پديدآورنده: كلود عبيد  
ترجمه: دكتور احمدرضا حيدريان شهری؛ دكتور زهرا حقايقی  
ويراستار علمی: حسن خلف  
ويراستار ادبی: زهره عدالتیان  
مشخصات: وزيري، ۲۰۰ نسخه، چاپ اول، تابستان ۱۴۰۴  
چاپ و صحافی: هميار  
بها: ۲/۱۰۰/۰۰۰ ريال  
حق چاپ برای انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد محفوظ است.



انتشارات  
۹۴۹

### مراكز پخش:

فروشگاه و نمايشگاه کتاب پردیس: مشهد، ميدان آزادی، دانشگاه فردوسی مشهد، جنب سلف ياس  
تلفن: ۳۸۸۰۲۶۶۶ - ۳۸۸۳۳۷۲۷ (۰۵۱)  
مؤسسه کتابيران: تهران، ميدان انقلاب، خيابان کارگر جنوبی، بين روانمهر و وحيد نظری، بن‌بست  
گشتاسب، پلاک ۸ تلفن: ۶۶۴۸۴۷۱۵ (۰۲۱)  
مؤسسه دانشيران: تهران، خيابان انقلاب، خيابان منیری جاويد (ارديهشت) نبش خيابان نظری، شماره ۱۴۲  
تلفکس: ۶۶۴۰۰۲۲۰ - ۶۶۴۰۰۱۴۴ (۰۲۱)

<http://press.um.ac.ir>

Email: [press@um.ac.ir](mailto:press@um.ac.ir)

## پیش‌نهادها

گفتار ..... ه

دیباچه ..... ط

نگاره نخست ..... ۱

۱. هنرهای تجسمی و شعر ..... ۲

۲. بازنمایی از نگاه ارسطو و جاحظ ..... ۵

۱-۲. ارسطو و بازنمایی ..... ۵

۲-۲. دیدگاه جاحظ ..... ۶

۳. چالش‌های همسانی و ناهمسانی ..... ۹

دریافت ..... ۱۶

نگاره دوم ..... ۱۹

۱. مکاتب نوین ..... ۲۰

۱-۱. امپرسیونیسم/ تجسم گرایی ..... ۲۰

۲-۱. جنبش‌های هنری نوین ..... ۲۷

۲. جنبش‌های هنری معاصر ..... ۳۰

۱-۲. سوررئالیسم/ فراواقع گرایی ..... ۳۲

۲-۲. کوبیسم/ حجم گرایی ..... ۴۱

۳-۲. ابستراکتیویسم/ انتزاع گرایی ..... ۴۸

نگاره سوم ..... ۶۱

۱. تأثیر هنرهای تجسمی بر شعر مدرن ..... ۶۲

۱-۱. تأثیر ازرا پاوند بر شاعران عرب ..... ۶۵

۲-۱. تأثیر ازرا پاوند و البوت بر شاعران عرب ..... ۶۸

نگاره چهارم ..... ۷۵

۱. ایماژ ..... ۷۶

۲. بن‌مایه‌های ایماژ ..... ۸۰

۳. ایماژ در هنرهای تجسمی و شعر ..... ۸۵

نگاره پنجم ..... ۸۹

۱. ایماژیسم در شعر عربی ..... ۹۰

۱-۱. ایماژیسم در شعر قدیم عربی ..... ۹۰

۲-۱. ایماژیسم در شعر معاصر عربی ..... ۹۷

نگاره ششم ..... ۱۰۹

۱. سرچشمه‌های شاعرانه در آثار ون گوگ و شاگال ..... ۱۱۰

۱-۱. ون گوگ (۱۸۵۳-۱۸۹۰) ..... ۱۱۰

۲-۱. مارک شاگال ..... ۱۱۲

نگاره هفتم ..... ۱۱۷

کار بست رنگ در شعر ..... ۱۱۸

نگاره هشتم ..... ۱۲۵

۱. شعر-نگاره و نگاره شعری ..... ۱۲۶

۲. شعر-نگاره‌ها و شعر-مجسمه‌ها ..... ۱۲۹

۳. تابلوهای شعری ..... ۱۳۹

نگاره نهم ..... ۱۴۱

۱. ادیبان نقاش ..... ۱۴۲

۲. نقاشان ادیب ..... ۱۴۸

نام‌نامه ..... ۱۵۷

کتابنامه ..... ۱۶۱

نمایه ..... ۱۶۳

## گفتار مترجمان

سازۀ «مکاتب ادبی» در نقد نو فارسی و ترکیب‌های «المدارس الأدبیه»، «المذاهب الأدبیه»، «التيارات الأدبیه»، «الاتجاهات الأدبیه» و دیگر برابرنهاده‌های همسان در نقد نو عربی، دیرینه این رشته یا گونه ادبی را دست بالا به سال‌های پایانی سده شانزدهم و سرآغاز سده هفدهم میلادی مقارن با پیدایش و ظهور نخستین نشانه‌های مکتب کلاسیسیسم و سپس دیگر مکاتب ادبی مدرن پس از آن در فرانسه برمی گرداند، اما واقعیت این است که پیدایش این مکاتب نوین در فرانسه، آلمان، انگلستان و نیز در ایالات متحده آمریکا، کنش‌پذیر از ادبیات، نظریات، گونه‌های ادبی و فلسفۀ یونان و روم باستان بوده است، درست بدانسان که اگر انصاف داشته باشیم و به بازیابی دقیق دیرینه «ایماژ» و «ایماژینسم» پردازیم باز هم ریشه آن را در نظریۀ «بازنمایی و محاکات» افلاطون و «میمه‌زیس و محاکات» شاگردش، ارسطو می‌یابیم، زیرا به‌ویژه از نگاه ارسطو، آنچه سبب می‌شود یک سخن ادبی، «شعر» نامیده شود «بازنمایی» یا به بیان دقیق‌تر «دوباره تصویرسازی»، «محاکات و نگاره‌سازی خیال‌انگیز» اشیا یا همان چیزی است که بعدها در ادبیات مدرن اروپا و به‌ویژه امریکا «ایماژ» نامیده شد معادل «نگاره‌پردازی و تصویرسازی در هنرهای تجسمی و شعر»!!

به نظر می‌رسد این مایۀ زیباشناختی نهفته در ایماژگرایی شعر و هنرهای تجسمی، ریشه در به قول شوپنهاور «هنر خاطره‌بازی و خاطره‌سازی آدمی» داشته باشد که انسان از دیرگاه آفرینش، شیفته و دل‌سپرده هر آن نغمه، صحنه، نگاره و نگاهی بوده است که لحظه‌ای هرچند کوتاه از لحظات شورانگیز و ازیادرفته زندگی لذت‌بخش جهان ایده‌آل دوست‌داشتنی او را در همین پیوستار زمان فضای خطی ارسطویی به نگاره و تصویر دوباره درآورَد!!!

انسان، مشتاق جاودانه گشتن در همین کویر، برهوت و تیره‌خاکدان ناآشنایی است که به باور هایدگر، بی‌خواست و اراده خود بدان پرتاب گشته است و بی‌مشورت با او و بی‌خواست و اراده او در زمانی نامشخص از آنجا به برزخ نادانسته فراموشی ابدی پرتاب خواهد شد که حافظ می‌گفت:

عاقبت، منزل ما، وادی خاموشان است      حالیا غلغله در گنبد افلاک انداز

و سخت‌تر آنجاست که آدمی پس از آنی به برزخ نادانسته فراموشی ابدی پرتاب می‌شود که این بیگانه، ناشناخته و ناآشناسرای طبیعت را چونان سرا و خانه ابدی خویش آراسته، پذیرفته و بدان خو گرفته است و باز داستان «نی» و «بریده شدنش از نیستان» و جدا ماندن از اصل و باز جستن روزگاران وصل که مولانا می‌گفت!!!

این همه، خاستگاه حقیقی شعر، سرودن، نقّاشی و نگارگری و موسیقی و دیگر گونه‌های هنرهای زیباست؛ معادل همان چیزی که الیوت، سراسر زندگی تأثیرپذیر آدمی از دیرگاه کودکی می‌نامدش یعنی تک‌تک خاطرات انسان در گذار و در گذر زندگانی این جهانی به روایت دیدار و شنیدار، نقّاشی و شعر و موسیقی: دیدن زنی که هشتاد سال در یک کوره راه کوهستانی، رایحه خوش یک شاخه گل، بانگ یک مرغ، نوای یک آسیاب آبی و...؛ در بینش الیوت، این‌ها، همه از آن‌رو دارای گونه‌ای ارزشی نمادین هستند که خاطرات ما را به تصویر می‌کشند؛ خاطراتی که تصویرگر و نگاره‌پرداز نهایت احساسات ما هستند و یادبودهایی هرچند فسرده و پژمرده از لحظات پرشور زندگی را پیش چشم ما به نمایش می‌گذارند! و درست به همین علت است که ایمی لوئل باور دارد که زیبایی شعر، برخاسته از زیبایی ذاتی نهفته در ایماژها و تصاویر آن است و اگر برگسون، فیلسوف برجسته فرانسوی در گستره زیباشناسی بر مفهوم «بازنمایی و محاکات» پافشاری دارد نیز از همین روست؛ چرا که در باور برگسون، چشم هنرمند یا شاعر، دوربینی نیست که تنها، تصویری بی‌کم و کاست و کامل از پدیده یا موضوعی را به نمایش بگذارد بلکه به باور او، هنرمند یا شاعر به طرز خاصی و از زاویه ویژه‌ای به اشیاء می‌نگرد و مختصات برجسته خاصی را گزینش و انتخاب می‌کند و می‌کوشد تا آن‌ها را در چهارچوب زیباشناختی که با چهارچوب واقع متفاوت است ارائه نماید. پس از این زاویه، هنر واقعیت حسی ایستا در گستره ادراک نیست، بلکه محاکاتی است که برخی از ابعاد واقع را در قالب نگاره‌هایی زیباشناختی دوباره به نمایش می‌گذارد و این یعنی اندیشه پیوند میان شعر و نقّاشی و نگارگری که به باور ما، کنش‌پذیر و متأثر از باورهای محاکاتی افلاطون و سپس نگاشته‌های شاگردش ارسطو بوده است که در باور ارسطویی، گوهر و بن‌مایه همه هنرها از ادبیات گرفته تا موسیقی، نگارگری و دیگر هنرهای زیبا، بازنمایی و محاکات است ولی آنچه این گونه‌های هنر را از یکدیگر، جدا و متمایز می‌سازد ابزار و وسیله بازنمایی و محاکات است که بی‌پندارگسست و تردیدی، ابزار بازنمایی نقّاشی، دیداری و ابزار بازنمایی شعر، نه فقط دیداری، بلکه دیداری، شنیداری و چندحسی و چندبعدی است متناسب با خاطره‌ساز و خاطره‌باز بودن انسان در این جهان به قول شوپنهاور خواهش و نیایش؛ آری باور مترجمان این کتاب آن است که چندگانه بودن ابزار محاکات و بازنمایی در شعر، ای‌بسا پیامد چندگانگی حواس و

احساسات انسان آرزومند جاودانگی و ماندگاری بر پهن دشت گیتی است و زاده تنوع طلبی او در گذار زندگی اش که هر آینه در جویبار زمان به خاطره‌ای برخاسته از دیدن، شنیدن، بویدن، چشیدن و دست زدن و لمس کردن بدل می‌شود و سرچشمه گرفته از احساس لذت برخاسته از دگر ساختن و خاطره‌سازی او و تلاشش در مسیر کمال‌گرایی، آرمان‌خواهی، برتری‌جویی و آرزوی خداگونگی او که به روایت مولانای عزیز:

|                                 |                                |
|---------------------------------|--------------------------------|
| آتش است این بانگ نای و نیست باد | هر که این آتش ندارد نیست باد   |
| آتش عشق است کاندلر نی فتاد      | جوشش عشق است کاندلر می فتاد    |
| نی، حریف هر که از یاری برید     | پرده‌هایش پرده‌های ما درید     |
| همچو نی، زهری و تریاقی که دید   | همچو نی، دمساز و مشتاقی که دید |
| نی، حدیث راه پر خون می کند      | قصه‌های عشق معجون می کند...    |

و چه زیبا و اندیشه‌مندانه این ابیات مولانا، ما را به سرچشمه جادویی خرد افلاطونی می‌کشاند که می‌گفت: معجون، عاشق و شاعر، همگی به تخیل بسیار نزدیکند... و بدانسان که تخیل، هیأت ناشناخته‌ها را تجسم می‌بخشد قلم شاعر به آن‌ها شکل می‌دهد! به باور مترجمان، این دریافت ارجمند افلاطون، بنیاد نظریه‌ای است که در تاریخ ادبیات یونان به نام شاگردش، ارسطو و با عنوان «نظریه محاکات» محلّ مراجعه و تأمل ناقدان و صاحب‌نظران ادبیات گشته است و به عنوان خاستگاه اندیشه پیوند شعر و نقاشی، شاعر و نقاش و تابلوهای نقاشان با سروده‌ها و چکامه‌های شاعران مطرح گشته و نظر بسیاری از ادبا و نظریه‌پردازان شعر و هنر غرب را به خود جلب کرد است از ایماژیست‌های چیره‌دستی مانند ازرا پاوند و الیوت گرفته تا هنرمندان نامداری مانند ون‌گوگ و شاگال!

متن پیش‌رو از کلود عید نیز از آن‌رو که با سامان و نظم منطقی-تاریخی به پژوهشی ژرف و بنیادین پیرامون پیوند دیرین شعر و نقاشی، بررسی آثار پیشگامان هر دو گستره ادبیات و هنر غربی و نقد و تحلیل شاهکارهای والای جهانی در این باره پرداخته است نظر مترجمان را به خود جلب نمود تا با برگردان این نگاشته ارجمند، مخاطبان خود را در نگاره نخست با دیرینه نظریه بازنمایی و محاکات آشنا سازد و در نگاره دوم از دریچه‌ای تازه و نوپدید به معرفی و بررسی مکاتب نوینی مانند امپرسیونیسم، سوررئالیسم، کوبیسم و هنرهای انتزاعی بپردازد؛ نویسنده متن حاضر در نگاره سوم به خوانش، بررسی و تحلیل تأثیر هنرهای تجسمی بر شعر مدرن به‌ویژه ازرا پاوند و الیوت پرداخته است؛ در نگاره چهارم به بازخوانی بن‌مایه‌های ایماژ و نمود آن در هنرهای تجسمی و شعر و در نگاره پنجم به بررسی نمود ایماژیسم در شعر کلاسیک و معاصر عربی؛

نگاره ششم این اثر، سرچشمه‌های شاعرانه آثار هنرمندانی مانند ون گوگ و شاگال را مورد توجه قرار داده است و در فرجام، سه نگاره پایانی نگاشته حاضر به بررسی و تحلیل کاربرست رنگ در شعر، شعر-نگاره و نگاره شعری، شعر-نگاره‌ها، شعر-مجسمه‌ها، ادبیان نقاش و نقاشان ادیب پرداخته است.

دکتر احمد رضا حیدریان شهری

دکتر زهرا حقایقی

press.um.ac.ir



## دیباچه

مشخص است که جداسازی هنرها آن‌طور که برخی تصور می‌کنند آسان نیست، به‌ویژه اگر طرفدار آن گروهی باشیم که تقلید از طبیعت را نقطه آغازین هر چیزی می‌دانند. اگر این اصل کلی درست باشد یا تا حدودی راستین باشد، پس جداسازی بین هنرهای زیبا و شعر بسیار دشوار است، هنرهای زیبایی که شامل عکاسی، نگارگری و نیز شعر می‌شود، باوجوداینکه از نظر ابزار و وسایل متفاوت هستند.

اگرچه آهنگ و ریتم در شعر کلاسیک عربی ما بسیار پیش‌تازتر از نگاره است، در شعر مدرن ما که برخی از منتقدان آن را «شعر-نگاره» می‌دانند دیگر چنین نیست. به‌هرحال، آنچه در فرهنگ و تمدن امروز ما قابل توجه است، پیشگامی امور دیداری بر امور شنیداری است و در بهترین حالت، رقابتی تنگاتنگ بین امور «دیداری و شنیداری» وجود دارد.

من ادعا نمی‌کنم چالشی را بیان نموده‌ام که پیش‌تر مطرح نشده است؛ زیرا پیوند تصویر در هر هنری با دیگری از اوان بنیان هنر مطرح بوده است، اما ادعا می‌کنم که تلاش نموده‌ام رویکرد خود را با اندکی روشنی و صراحت و فراگیری متفاوت، بیان نمایم. در واقع این چالش را از خلال برخی نظریه‌های پیشین و نوین که به این پیوند دیالکتیکی با همه همسانی‌ها و ناهمسانی‌های آن پرداخته است؛ مطرح نمودم. بدین ترتیب قبل از هرچیز به پیوندی که از روزگاران پیشین بین نقاشی و شعر وجود داشته است، پرداخته‌ام و در منزلگاه‌های برجسته تاریخ اندیشه بشری مانند (ارسطو، جاحظ...) تأمل نمودم، سپس به مکاتب هنری مدرن پرداختم و از این رهگذر با اندیشیدن در شعر برخی از کسانی که پیشگام این میدان بوده‌اند، مانند *اِزرا پاوند*<sup>۱</sup>، *الیوت*<sup>۲</sup> و شماری از سرایندگان عرب.... به بیان اثرگذاری هنر ساختاری بر شعر مدرن می‌پردازم. در پی آن به ژرف‌کاوی در «ایماژ» و «شعر-نگاره» پرداخته و سپس نگاره‌های شاعرانه در آثار برخی از هنرمندان هنرهای تجسمی چون (ون‌گوگ و شاگال) را واکاوی نموده تا به دنبال آن، جذابیت‌های کاربرد رنگ‌ها در شعر برخی از سرایندگان عرب (عفیفی مطر، محمود درویش، ...) را مورد بررسی قرار دهم.

در پایان، نام شماری از سرایندگان برجسته که آثار هنرهای تجسمی روح و جانشان را به تکاپو واداشته،

---

1. Ezra Pound  
2. Eliot

بیان گردیده است، ضمن آنکه در مورد کسانی که هنرهای تجسمی و شاعرانگی را با همدیگر درآمیختند صرف نظر از ویژگی که بر شعرشان حاکم بود، بیان شده است. امیدوارم این کتاب به طور کلی برای همه علاقه‌مندان به هنر و به‌ویژه مشتاقان به هنرهای تجسمی مفید واقع شود.

کلود عیید

انجمن هنرمندان فرمالیست لبنان

بیروت ۲۰۱۰/۱/۲۷

press.um.ac.ir